

Gilles'io Deleuze'o ir Felixo Guattari kūno samprata

AUDRONĖ ŽUKAUSKAITĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: audronezukauskaitė@takas.lt

Straipsnyje siekiama sukurti konceptualinį aparatą, kuris leistų suvokti ir analizuoti Gilles'io Deleuze'o ir Felixo Guattari kūno sampratą. Deleuze'as ir Guattari siekia atsi-riboti nuo psichoanalitinės kūno interpretacijos, pagal kurią kūnas suvokiamas kaip prarasta ar trūkstama organizmo, reikšmės ar subjekto tapatybė. Deleuze'as ir Guattari paneigia bet kokią tapatybės galimybę, o kūną aprašo ekonominių, technologinių, poli-tinių procesų kontekste, todėl jam apibūdinti pasitelkia visiškai naujas mašinos, produ-kavimo, ansamblio, daugialypumo, „kūno be organų“, tapsmo sąvokas. Šiuo straipsniu siekiama minėtas sąvokas apibrėžti, išskleisti bei pademonstruoti, kad kūno samprata funkcionuoja ne tik psichoanalizės, bet ir politinės teorijos registre.

Raktažodžiai: geismas, mašina, produkavimas, ansamblis, daugialypumas, „kūnas be organų“, tapsmas

---

GEISMAS, MAŠINA, PRODUKAVIMAS

Deleuze'o ir Guattari pateikta psichoanalizės kritika remiasi jų pačių suformuluota geismo samprata, kurią jie eksplikuoja pasitelkdami šizoanalizės ir kapitalizmo kontekstą: neatsitik-tinai jų svarbiausios knygos *Anti-Oidipas* ir *Tūkstantis plokštikalnių* turi tą pačią paantraštę: *Kapitalizmas ir šizofrenija*. Šizofrenijos terminas čia sąmoningai priešpriešinamas Sigmundo Freudo ir Jacques'o Lacano psichoanalizei, kuri, Deleuze'o ir Guattari manymu, visuomet lieka priklausoma nuo (pozityviai ar negatyviai) suvokiamos subjekto tapatybės. Netgi jei Freudas ir Lacanas kalba apie „skilusį subjektą“ (id, ego, superego; įsivaizduojama, simbolinė, tikrovės plotmės), šis „skilimas“ vis dar presuponuoja prarastą tapatybę, kurią subjektas gali potencialiai pasiekti. Deleuze'o ir Guattari nuostata yra visiškai priešinga: jie siekia išlaisvinti subjektą iš bet kokių tapatybės formų ir „įrašyti“ jį į ekonominių, technologinių, seksualinių procesų tėkmės. Deleuze'as ir Guattari rašo, jog šizofreniją Freudas tradiciškai siejo su ego tapatybės stoka – as-menybės skilimu, autizmu; Freudas nemėgo šizofrenikų, nes jiems nepritaikoma ego forma, jie nevartoja įvardžio „aš“ ir kalba apie save trečiuoju asmeniu. Deleuze'as ir Guattari atmeta psichoanalitines bei klininkines šizofrenijos interpretacijas bei teigia, jog šizofrenija yra geismo produkavimo procesas ir geismo mašina. „Mes siūlome šizoanalizę kaip priešpriešą psichoana-lizei: tiesiog pažvelkite į du dalykus, kurių nesugebėjo paaiškinti psichoanalizė: ji niekada ne-prasimuša iki kažkieno geismo mašinų, nes ji prilipusi prie oidipinių figūrų ar struktūrų; ji nie-kada neprasimuša iki socialinių libido investicijų, nes ji prilipusi prie naminių investicijų. (...) Psichoanalizė yra panaši į kapitalizmą: nors ji juda šizofrenijos ribos link, ji nuolat šios ribos išvengia ir stengiasi ją apeiti“ (Deleuze 1995: 20–21). Tačiau jei psichoanalizė rūpinasi tik šeimy-niniu oidipiniu trikampiu, šizoanalizė, priešingai, analizuoja geismą globaliame kapitalizmo kontekste bei interpretuoja jį kaip dar vieną kapitalistinio produkavimo formą greta kitų.

Taigi jei geismas yra tik viena iš kapitalistinio produkavimo formų, keičiasi ir pati geismo struktūra: geismą apibrėžia ne pirminio objekto stoka ar nesatis, kaip teigiama psichoanalizės teorijoje, bet visiškas pozityvumas. Deleuze'as ir Guattari rašo: „geismui nieko netrūksta; jis nestokoja savo objekto. Būtent *subjekto* trūksta geisme arba geismui trūksta fiksuoto subjekto... Geismas ir jo objektas yra vienas ir tas pats dalykas: mašina, mašinos mašina. Geismas yra mašina, geismo objektas yra kita prie jos prijungta mašina“ (Deleuze, Guattari 2004a: 28). Apibrėždami geismą kaip pozityvumą, Deleuze'as ir Guattari aiškiai polemizuoja su Lacanu. Lacanui geismas yra simbolinė struktūra, kurią apibrėžia pirminio objekto stoka ar trūkumas. Tačiau Deleuze'as ir Guattari teigia, jog stoka yra ne pirminė geismo sąlyga, bet, priešingai, pasekmė. „Stoka (*manque*) yra sukurta, suplanuota ir suorganizuota socialinės produkcijos dėka... Ji niekuomet nėra pirminė; produkavimas niekuomet nėra organizuojamas anksčiau egzistuojančio poreikio ar stokos (*manque*) pagrindu. Būtent stoka infiltuoja save, sukuria tuščią erdvę ar vakuumą...“ (Deleuze, Guattari 2004a: 29–30). Taigi galime teigti, jog Deleuze'o ir Guattari geismo samprata yra visiškai pozityvi: geismas suvokiamas kaip aktyvi jėga, o ne kaip reaktyvus atsakas į stoką ar neišsipildžiusius poreikius. Šiuo požiūriu Deleuze'o ir Guattari geismo samprata yra artimesnė Nietzsche's valios galiai koncepcijai, o ne lakaniškajai geismo sampratai.

Pozityvumo sąvoka reiškia, jog geismas yra ne simbolinis ar įsivaizduojamas, bet realus, turintis galios keisti tikrovę. Deleuze'as ir Guattari teigia: „Jei geismas produkuoja, jis produkuoja tikrovę. Jei geismas produktyvus, jis gali būti produktyvus tik realiame pasaulyje ir gali produkuoti tik tikrovę“ (Deleuze, Guattari 2004a: 28). Taip Deleuze'as ir Guattari paneigia dualizmą tarp „realios“ socialinės tikrovės ir „įsivaizduojamos“ arba fantazminės geismo tikrovės, kurį suponuoja Lacano psichoanalizė. Jų teigimu, geismas visuomet jau įsikūnijęs socialinėje plotmėje, jis yra socialumo organizavimo principas: „Nėra tokio dalyko kaip, viena vertus, tikrovės socialinis produkavimas, ir, kita vertus, geismo produkavimas, kuris yra grynusia fantazija. (...) Tiesa yra ta, kad *socialinis produkavimas yra grynas ir paprasčiausias geismo produkavimas tam tikromis apibrėžtomis sąlygomis*. Mes tvirtiname, jog socialinė plotmė yra tiesiogiai apsupta geismo, kad ji yra istoriškai determinuotas geismo produktas ir kad libido visiškai nereikia nei mediacijos, nei sublimacijos, jokios psichinės operacijos, jokios transformacijos tam, kad užgrobtų ar investuotų produkuojančias jėgas ar produkavimo santykius. *Yra tik geismas ir socialumas ir nieko daugiau*“ (Deleuze, Guattari 2004a: 30–31).

Kitaip tariant, Deleuze'as ir Guattari postuluoja materialią tikrovę, kurioje nesama nei hierarchijos, nei dualizmo (tarp to, kas tikra ir įsivaizduojama) ir kurią apibrėžia produkavimo santykiai tarp politinių, socialinių bei geismo mašinų. „Geismas produkuoja tikrovę, arba, kitaip tariant, geismo produkavimas yra tas pat, kas ir socialinis produkavimas. Neįmanoma priskirti kokią nors egzistencijos formą geismui, dvasinei ar psichinei tikrovei, kuri, kaip manoma, skirtųsi nuo materialios socialinio produkavimo tikrovės. Geismo mašinos nėra fantazijos ar sapnų mašinos, kurias tariamai galima būtų atskirti nuo techninių ir socialinių mašinų“ (Deleuze, Guattari 2004a: 32). Deleuze'as ir Guattari taip pat paneigia individualios fantazijos svarbą; jie teigia, kad fantazija visuomet yra ne individuali, bet kolektyvinė, grupinė, kitaip tariant, socialiai angažuota. Taigi galime padaryti du svarbius apibendrinimus: 1) geismas visuomet yra įsikūnijęs mašinų ansamblyje; 2) geismas yra ne individualus, bet reiškiamas kolektyvinio sakymo subjekto. Ansamblio (*agencement*) sąvoka reiškia ne tik mechanišką tam tikrų dalių sujungimą ar sujungtų dalių rinkinį, bet aktyvų produkavimo veiksmą. Be to, ansamblio sąvoka turi ir kitą reikšmę, kuri gerai juntama ir lietuvių kalboje: ansamblis reiškia kolektyvinį sakymo subjektą. Taigi Deleuze'as ir Guattari teigia, jog geismas visuomet esti įsikūnijęs tam tikrame mašinų ansamblyje panašiai kaip kompozicijos principas esti mu-

zikos kūrinys: jis išikūnija tiek garsuose, tiek tylos pauzėse. Be to, geismas nėra subjektyvus, individualus; jis nėra nukreiptas į jokią pavienį subjektą. Kaip teigia Paulas Pattonas, „jei mes vis dar norime šią libidinę energiją vadinti seksualine, turime pripažinti, kad seksualumas yra visur: tai ir maniera, kuria biurokratas tvarko savo popierius, ir būdas, kuriuo teisėjas skirsto teisingumą, ir būdas, kuriuo filmo režisierė valdo kamerą, veikėjus ir pasakojimą. Čia svarbu pats būdas, kuriuo energija investuojama į aplinkinį pasaulį“ (Patton 2000: 71).

Kitaip tariant, Deleuze'as ir Guattari kuria beasmenę geismo sampratą, kuri nurodo ne subjektą, bet individualius pasaulio momentus. Individuacijos be subjekto – toks Deleuze'o ir Guattari šūkis. Kaip jau teigėme, ši beasmenio geismo koncepcija yra visiškai priklausoma nuo mašinos ir ansamblio sąvokų. Pokalbyje su Claire Parnet Deleuze'as teigia: „Mums priekaištaujama, kad, išlaisvinus geismą nuo stokos ir dėsnio, vienintelis dalykas, kurį galime konstatuoti, yra natūrali būklė, geismas kaip natūrali ir spontaniška tikrovė. Tačiau mes tvirtiname visiškai priešingai: *geismas egzistuoja tik susietas su ansambliu ar mašina. [...] Geismas yra konstruojamas, o ne spontaniškas*. Kadangi kiekvienas ansamblis yra kolektyvinis, pats savaime jau yra kolektyvas, tai reiškia, jog kiekvienas geismas yra kelių žmonių, masių ar molekulinis reikalas“ (Deleuze, Parnet 2006: 71). Taigi seksualumas nėra tik fantazmų teatras arba kažkokia nešvari paslaptis, išaiškėjanti ant psichoanalitiko kušetės. Deleuze'as teigia: „Mes visiškai netikime, nei kad seksualumas atlieka infrastruktūros vaidmenį geismo ansamblyje, nei kad jis sukuria energiją, galinčią transformuoti ar neutralizuoti ir sublimuoti. Seksualumą galima laikyti tik viena tėkme greta kitų, susijungiančią su kitomis tėkmėmis ir skleidžiančią daleles, kurios pačios įeina į tam tikrus greičio ir lėtumo santykius *kaimynystėje* su kitomis dalelėmis. Nei vienas ansamblis negali būti charakterizuojamas išskirtinai tik pagal vieną tėkmę“ (Deleuze, Parnet 2006: 75).

Taigi, ką reiškia ansamblis? Deleuze'as teigia, jog ansamblis – „tai daugialypumas, sudarytas iš daugybės heterogeniškų sąvokų, ir sukuriantis ryšius, santykius tarp jų, nepaisant amžių, lyčių ir karalysčių – skirtingų prigimtųjų. Vienintelė ansamblio tapatybė yra funkcionavimas kartu: tai simbiozė, „simpatija“. Čia svarbu ne giminystės santykiai, bet susivienijimas, lydinys; ne seka, kilmės linija, bet užkratas, epidemija, vėjas“ (Deleuze, Parnet 2006: 52). Būtent daugialypumo (*le multiple*) idėja yra svarbiausia siekiant suprasti, kaip funkcionuoja ansamblis: „Ansamblis reiškia būtent šį daugialypumo dimensijų dauginimą, kuris, plėsdamas ryšius, neišvengiamai pakeičia savo prigimtį“ (Deleuze, Guattari 2004b: 9). Deleuze'as ir Guattari skiria kiekybinius ir kokybinius daugialypumus, kurie savo ruožtu formuoja skirtingus ansamblius: „viena vertus, daugialypumai yra ekstensyvūs, dalijami, ir moliniai...; kita vertus, (...) molekuliniai, intensyvūs daugialypumai, sudaryti iš dalelių, kurios negali skilti, nekeisdamos savo prigimties, ir iš atstumų, kurie negali pakisti prieš tai nesusijungdami su kitais daugialypumais“ (Deleuze, Guattari 2004b: 37). Šių ansamblių skirtingumą Deleuze'as ir Guattari demonstruoja įvairiais pavyzdžiais. Pavyzdžiui, knygos *Tūkstantis plokštikalnių* įvade jie apibrėžia skirtumus tarp medžio pavidalo daugialypumo ir rizominio daugialypumo. Medžio pavidalo sistemos yra „hierarchinės sistemos su reikšmės ir subjektyvacijos centrais“ (Deleuze, Guattari 2004b: 18). Būtent medžio pavidalo sistemos sudaro visų biurokratinių institucijų, kurias aprašinėjo Michelis Foucault, pagrindą: tai mokyklos, kareivinės, gamyklos. Rizominės sistemos veikia visiškai priešingai: jos neturi centro ir yra apibrėžiamos iš išorės pagal tai, su kuo jungiasi. Čia svarbu pabrėžti, kad kiekvienas toks jungimasis pakeičia pačios rizomos prigimtį. Šis skirtumas tampa akivaizdus lyginant psichoanalizę ir šizoanalizę: psichoanalizė pajungia pašamonę medžio pavidalo hierarchinėms struktūroms, sudėlioja viską į hierarchines diagramas, apibrėžia pagal pasikartojančius prisiminimus, svarbiausius organus, falą, – ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Šizoanalizė, priešingai, pašamonę interpretuoja

kaip centro neturinčią sistemą, kaip tam tikrą automatą, produkuojantį mašiniškus veiksmus (Deleuze, Guattari 2004b: 19). Remiantis tuo pačiu skirtumu analizuojamas ir socialinis lygmuo: socialiniame lygmenyje Deleuze'as ir Guattari skiria molines ir molekulinės struktūras, kurias dar vadina makro- ir mikrodaugialypumais: molinę struktūrą nusako tokie socialiniai dariniai kaip socialinės klasės, lytys, rasės, nacijos. Tačiau mikrolygmenyje prieš šias struktūras vyksta nuolatinis partizaninis karas, kuriantis molekulinis darinius, kuriuos apibrėžia ne stabili tapatybė, bet judėjimas, intensyvumas, tapsmas.

Taigi galima teigti, jog Deleuze'as ir Guattari postuluoja materialinę ir „mašininę“ geismo sampratą, kurią apibrėžia ne hierarchinės struktūros, bet visiškai plokščia, horizontali jungimų logika, vykstanti ant „derinimo plokštumos“ paviršiaus. Tačiau galime pastebėti, jog hierarchinė geismo struktūra čia pakeičiama skirtingų geismo produkavimo fazių teorija, kuri tarsi atkartoja Marxo aprašytas produkavimo proceso pakopas. Pavyzdžiui, knygoje *Anti-Oidipus* Deleuze'as ir Guattari teigia, jog iš pradžių libidinės energijos ratas suformuoja geismo mašiną. Ši geismo mašina sujungia dalinius objektus bei energijos tėkmes ir suformuoja agregatą (tai *produkavimo fazė*); vėliau šių elementų agregatas sukuria tai, ką jie vadina „kūnu be organų“ arba „derinimo plokštuma“; tai įsivaizduojamas kūno paviršius, ant kurio įrašomi įvairūs elementarūs kūnai ir energijos srautai. Tačiau kartu šie kūnai deseksualizuojami ir perjungiami į skirtingas konfigūracijas, tokiu būdu sukuriant „šizofrenišką“ geismo potencialą (tai *įrašymo fazė*). Paskutinė geismo produkavimo fazė numato įvairias intensyvumų formas, kurias vartoja „kūnas be organų“ (tai intensyvumų *vartojimo fazė*). Intensyvumai atsiranda susidūrus skirtingiems energijos srautams, skirtingoms geismo konfigūracijoms. Be to, intensyvumas yra pirminis būdas, kuriuo geismas ima vartoti pats save, o kūnas yra paveikiamas, afektuojamas. Tiek meno kūrinų, tiek šizofrenijos patyrimas demonstruoja tokių grynų intensyvumų vartojimą (Patton 2000: 71–72). Kitaip tariant, Deleuze'as ir Guattari apibrėžia geismą kaip beasmenę „mašininę“ struktūrą, kuri paskirsto intensyvumus ant „kūno be organų“ paviršiaus. Kaip jau minėjome, geismą nusako visiškas pozityvumas: jis ne riboja subjektus (pasitelkdamas sublimaciją ir represiją), bet perveda juos į beasmenį lygmenį, kur klesti intensyvumų kaita, tapsmas ir daugialypumas.

„KŪNAS BE ORGANŲ“ IR TAPSMAS

Taigi ką reiškia „kūnas be organų“? Kaip jau minėjau, knygos *Anti-Oidipus* kontekste „kūnas be organų“ nurodo tam tikrą paviršių, platformą, kuriame įrašomi ir perskirstomi energijos srautai. „Kūnas be organų“ čia įsirašo į geismo kaip mašininio produkavimo sampratą: „Panašiai kaip mechanika presupponuoja socialinę mašiną, organizmas savo ruožtu supponuoja *kūną be organų*, apibrėžiamą pagal linijas, ašis ir gradientus, visumą, atskirą mašininį funkcionavimą, skirtingą nuo organinio funkcionavimo ir mechaninių santykių. (...) Abstrakčios mašinos arba kūnas be organų – būtent tai ir yra geismas. Jų esama daugybės rūšių, tačiau jie apibrėžiami pagal tai, kas pasirodo ant jų ir juose: intensyvumų kontinuumai, tapsmų blokai, dalelių emisijos, tėkmių kombinacijos“ (Deleuze, Parnet 2006: 78). Tuo tarpu knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* „kūno be organų“ sąvoka susiejama su daugialypumo konceptu: „Kūnas be organų nėra tuščias kūnas, iš kurio pašalinti organai, bet toks kūnas, ant kurio tai, kas atlieka organų funkciją..., paskirstoma remiantis minios fenomenu, Brauno judesiais, molekulinį daugialypumą forma. (...) Pilnas kūnas be organų yra kūnas, apgyvendintas daugialypumų“ (Deleuze, Guattari 2004b: 34). Kitaip tariant, „kūnas be organų“ yra valdomas ne hierarchinės tapatybės logikos, bet rizominės jungimų logikos, kurią nusako molekulinis tapsmas, intensyvumų kontinuumai, tėkmių kombinacijos.

„Kūno be organų“ sampratos analizę galime pradėti teigdami, jog „kūnas be organų“ yra plokštuma, kuri jungiasi su kitomis plokštumomis. Taip Deleuze'as ir Guattari siekia denatūralizuoti žmogiškąjį kūną ir sugretinti jį su kitais kūnais ar esiniais. Deleuze'as ir Guattari remiasi Spinozės suformuluota būties vieningumo samprata, pagal kurią visi daiktai turi tą patį ontologinį statusą; būtent todėl „kūnas be organų“ nurodo į žmogiškus, gyvuliškus, mašininus, tekstinius, fizinius, sociokultūrinius kūnus. Kaip teigia Elisabeth Grosz, „užuot analizavę kūną, kaip priimta psichoanalizėje, kaip nuolat kintantį junginį ar agregatą, sudarytą iš dalinių objektų, organų, potraukių ir dalių, kurių kiekvienas turi savo reikšmę ir savo malonumą ir kurie per oidipalizavimo procesą sujungiami į organišką kūno visumą, Deleuze'as ir Guattari pasitelkia Antonino Artaud „kūno be organų“ sampratą. Nuo šio kūno nuimtos visos fantazijos, vaizdiniai ir projekcijos, šis kūnas neturi psichinės vidujybės, vidinio vientisumo ar latentinės reikšmės“ (Grosz 1994a: 201). „Kūnas be organų“ neturi jokios vidujybės, jis nenurodo nei į sąmonę, nei į pasąmonę; veikiau tai yra tendencija ar riba, kurios siekia visi kūnai. Deleuze'as ir Guattari palygina „kūną be organų“ su kiaušiniu, kuris, nors ir sudarytas iš trijų skirtingų substancijų, viduje yra plastiškas ir takus.

Kaip teigia Deleuze'as ir Guattari, „kūnas be organų“ nėra priešpriešinamas kūno organams: „Organai nėra jo priešai. Priešas yra pats organizmas. „Kūnas be organų“ priešpriešinamas ne organams, bet organų organizavimo principui, kuris vadinamas organizmu“ (Deleuze, Guattari 2004b: 175). „Kūnas be organų“ yra toks kūnas, kuris nori atsikratyti organų: tai hipochondriškas kūnas, kurio organai sunaikinti, jėgos išsekintos; paranoiškas kūnas, kurio organai nuolat atakuojami išorinių jėgų; šizofreniškas kūnas, kariaujantis pats prieš save; narkotikų paveiktas kūnas, tapęs eksperimento platforma; mazochistinis kūnas, pavirtęs skausmo paviršiumi. Taip pat ir kūnas, pilnas džiaugsmo, šokio ir ekstazės. „Jei psichoanalizė ragina: „Sustok, vėl atrask save“, mes turėtume sakyti: „Eikime toliau, mes dar neradome savo „kūno be organų“, mes dar nepakankamai save išardėme“. Pakeiskime anamnezę užmarštimi, o interpretaciją – eksperimentavimu. Raskime savo „kūną be organų“. Sužinokime, kaip jį pasigaminti“, – teigia Deleuze'as ir Guattari (2004b: 167). Kitaip tariant, „kūno be organų“ samprata yra nukreipta prieš bet kokią subjekto tapatybę, įsivaizduojamą ar simbolinę, prieš reikšmių kūrimą ir interpretavimą, prieš bet kokią pajungimą socialinei hierarchijai. Deleuze'as ir Guattari teigia, jog tai, ką jie vadina „kūnu be organų“, yra ne fantazija, bet programa: „Tarp psichoanalitinės fantazijos interpretacijos ir antipsichiatrinio programos eksperimentavimo esama esminio skirtumo. Kai interpretuojama fantazija, pati ši interpretacija turi būti paaiškinta... „Kūnas be organų“ yra tai, kas lieka, kai visa kita nuimama. Nuimama būtent fantazija, reikšmės ir subjektyvacijos kaip visuma. Psichoanalizė elgiasi priešingai: ji viską verčia į fantazijas, konvertuoja į fantaziją, išsaugo fantaziją. Ji paneigia tikrovę, nes atmets „kūną be organų“ (Deleuze, Guattari 2004b: 168). Taigi „kūnas be organų“ neturi nieko bendra su fantazija, nes čia tiesiog nėra ką interpretuoti. „Kūnas be organų“ – tai būdas pasipriešinti psichoanalizei, kuri kūną interpretuoja kaip organizuotą, reikšmei ir oidipiniam seksualumui pajungtą objektą. „Kūnas be organų“ numato tokią kūno sampratą, kuri yra apvalyta nuo fantazijos, vaizdinių, projekcijų, reprezentacijų. „Kūnas be organų“ yra tendencija, kuriai turėtų paklusti visi kūnai“, – teigia Grosz (1994b: 169).

„Kūno be organų“ samprata yra nukreipta prieš tris pagrindinius sluoksnius ar tapatybės klodus: tai organizmo vientisumas, reikšmės struktūra ir subjekto tapatybė. Psichoanalizės mokslas numato, jog iš pradžių esame neorganizuoti organizmo paviršiai, kurie vėliau, pasitelkę fantaziją ar reikšmės sistemas (veidrodžio atspindį, kalbą), artikuliuoja įsivaizduojamą ir simbolinę subjekto tapatybę. Pasak Deleuze'o ir Guattari, psichoanalitinei sluoksnių ar

tapatybės klodų teorijai „kūno be organų“ samprata „priešpriešina disartikuliaciją (arba *n* arti-kuliacijų), kuri priklauso derinimo plokštumai, eksperimentavimą, veikiančią šioje plokštumoje (jokių signifikantų, niekada neinterpretuoti!), ir nomadizmą kaip nuolatinį judėjimą (judėk, netgi jei stovi vietoje, niekada nesustok, nejudri kelionė, desubjektyvacija)“ (Deleuze, Guattari 2004b: 177). Tačiau ką gi reiškia kūno disartikuliacija, ką reiškia liautis buvus organizmu? Disartikuliacija nereiškia organizmo, gyvybės pabaigos; veikiau tai galimybė susieti kūną su jungimais, ansambliais, aplinkiniais keliais, intensyvumų tėkmėmis ir paskirstymais... (Ibid.). Deleuze'as ir Guattari teigia, jog atsikratyti organizmo yra taip pat sunku, kaip ir kitų tapatybės klodų – reikšmės ir subjektyvacijos. Nes būtent reikšmė ir subjektyvacija pajungia mus esamai tvarkai, „prikala“ prie dominuojančios realybės. „Kūno be organų“ veikla yra nukreipta prieš tai, ką Deleuze'as ir Guattari vadina stratifikacija – tai geologijos terminas, žymintis paviršiaus susisluoksniavimą, tačiau dažnai taikomas ir socialiniams reiškiniams ir žymintis visuomenės susiskaidymą į sluoksnius, klases bei kastas. „Likti stratifikuotam – organizuotam, pajungtam reikšmei ir subjektyvacijai – ar tai nėra blogiausia, kas gali atsitikti; tačiau blogiausia būtų, jei šie sluoksniai būtų sudaužyti beprotybės ar savižudybės, nes tai leistų jiems sugrįžti ir prislėgti mus labiau nei bet kada. Štai ką reiktų daryti: įsitaisykite ant sluoksnio paviršiaus, eksperimentuokite su tomis galimybėmis, kurias jis pasiūlo, raskite tinkamą vietą, potencialius detektorizacijos judesius, galimas skrydžio kryptis...“ (Deleuze, Guattari 2004b: 178). Taigi nors visi priklausome tam tikrai socialinei formacijai, galime bandyti nuo jos „nušokti“, sudaryti savo ansamblį, sukonstruoti savo mažą mašiną, kuri būtų pasiruošusi prisijungti prie kitos kolektyvinės mašinos. Kitaip tariant, „kūnas be organų“ nereiškia nei siekio susigrąžinti prarastą kūno vienybę, nei nostalgijos subjekto tapatybei: tai intensyvumų paskirstymas ansamblio, kolektyvo ar daugialypumo viduje, vykstantis pagal mašininį jungimų logiką.

Taigi galima teigti, jog „kūnas be organų“ siekia atsikratyti bet kokios apibrėžtos tapatybės (organizmo, reikšmės, subjekto) vietos, stratifikacijos tam, kad nuolatos keistųsi ir sklستų vis naujomis formomis bei naujomis teritorijomis. Deleuze'as teigia, kad „kūno be organų“ sąvoka turėtų būti analizuojama ne klausiant: „Kas tai yra?“, bet tiriant, ką jis gali produkuoti, kokius afektus geba patirti. Kaip ir Spinoza, kurį domino klausimas „ką geba kūnas?“, Deleuze'as ir Guattari bando atspėti, kokias kūnas patiria transformacijas, kaip jis jungiasi su kitais kūnais, kaip jis kuria vienokius ar kitokius afektus. „Spinoza niekuomet nesiliovė stebėtis kūnu. Ne tuo, jog turi kūną, bet tuo, ką jis geba. Kūnai apibrėžiami ne pagal giminę ar rūšį, ne pagal organus ir funkcijas, bet pagal tai, ką jie gali atlikti, kokius afektus jie patiria tiek jausdami, tiek veikdami“ (Deleuze, Parnet 2006: 45). Afektai yra savotiškos tapsmo rūšys: kartais jie mus susilpnina, nes sumažina mūsų galią veikti ir išardo santykius (liūdesys), kartais jie mus sustiprina, nes padidina mūsų galią ir priverčia persikūnyti į kitą individualybę (džiaugsmas). Bet kuriuo atveju Deleuze'as ir Guattari siekia kūną paversti galia, kuri nebūtų redukuojama į organizmą, o mintį paversti galia, kuri nebūtų redukuojama į sąmonę. Kitaip tariant, filosofija turi atsikratyti kūno ir sielos dualizmo ir tapti tapsmo, funkcionavimo, ansamblių kūrimo menu.

Atrodytų, jog Deleuze'o ir Guattari siūloma tapsmo teorija siūlo tik „laikinos revoliucijos“ alternatyvą, pavyzdžiui, narkotinių haliucinacijų miglą ar mažus mazochistinius džiaugsmus. Tačiau atidžiau paanalizavus jų tekstus galima atkurti „bendrosios tapsmo teorijos“ kontūrus. Deleuze'as ir Guattari kalba apie tapsmą moterimi (*devenir-femme*), tapsmą gyvūnu, tapsmą mineralu: bet kokios rūšies molekulinį tapsmą, galiausiai tapsmą dalele. Čia reikia pabrėžti, kad tapsmas visuomet yra molekulinis: priešingai nei molinė struktūra, kuri išskiria ir apibrėžia aiškius segmentus ir paviršius, molekulinis tapsmas nurodo sąsajas ir santykius, jis api-

ma kismą, judėjimą, reorganizavimą. Deleuze'as ir Guattari skiria trijų rūšių kryptis, kurios nusako individo ir sociumo santykį. Pirmoji kryptis siekia atskirti, sutvarkyti, hierarchizuoti, sureguliuoti socialinius santykius pasitelkiant binarinius kodus: ši kryptis sukuria opozicijas tarp lyčių, klasių, rasių, subjekto ir objekto, – tai molinė kryptis. Antroji, molekulinė, kryptis yra takesnė, ji žymi tapsmo, pokyčio, „revoliucinio perversmo“ momentus. Molekulinis tapsmas numato galimybę peržengti molinius segmentus bei juos reorganizuoti. Trečioji, nomadinė, kryptis iš esmės sunkiai atskiriama nuo molekulinės, – nebent tuo, jog ji visada veikia nežinoma kryptimi: tai skrydžio kryptis, atsiplėšianti nuo apibrėžtų segmentų. Taigi jei binarinė lyčių opozicija vyras / moteris nusako molines tapatybes, tapsmas moterimi jau yra molekulinis procesas, numatantis molinių tapatybių sąveikos ir peržengimo galimybę. Savo ruožtu šis molekulinis tapsmas gali peraugti į nomadinį judėjimą ir pasukti bet kuria kryptimi: „Seksualumą sukuria tūkstantis lyčių, kurias savo ruožtu kuria nekontroliuojami tapsmo procesai. *Seksualumas vyksta tapsmo kryptimi, kai vyras pajungiamas tapsmui moterimi, o žmogus – tapsmui gyvūnu*: tai dalelių emisija (Deleuze, Guattari 2004b: 307).

Deleuze'as ir Guattari pabrėžia, jog tapsmas visuomet pagal apibrėžimą yra molekulinis (2004b: 300, 303), neturintis nei pradžios, nei pabaigos, tik patį tapsmo momentą. „Tapsmas nesukuria nieko išskyrus patį save“ (Deleuze, Guattari 2004b: 262). Taip pat kiekvienas tapsmas yra tapsmas mažuma, siekiantis deteritorizuoti daugumos poziciją: „Tapsmas mažuma yra politinis veiksmas, reikalaujantis galios (*puissance*) darbo, aktyvios mikropolitikos“ (Deleuze, Guattari 2004b: 322). Nėra ir negali būti tapsmo vyru, nes „vyras yra molinis darinys par excellence, tuo tarpu tapsmas visuomet yra molekulinis. ...Dauguma remiasi standartu: tai baltasis, vyras, suaugęs, „racionalus“, etc., vidutinis europietis, sakymo subjektas. Sekant medžio pavidalo logika, tai centrinis taškas, užimantis visą erdvę ar ekraną, kiekvieną kartą sukuriantis tam tikrą distinktyvią opoziciją, kuri tik patvirtina jo paties tapatybę: vyras – (moteris), suaugęs – (vaikas), baltasis – (juodaodis, geltonodis ar raudonodis); racionalus – (gyvuliškas)“ (Ibid.). Kitaip tariant, vyriška molinė tapatybė visuomet yra stratifikuota, užimanti privilegijuotas galios pozicijas; molekulinis tapsmas, priešingai, žymi „revoliucinio perversmo“ momentus, kurie leidžia destabilizuoti dominuojančias hierarchijas bei struktūras.

Tapsmo procesą Deleuze'as ir Guattari pradeda nuo tapsmo moterimi: tapsmas moterimi liečia visus, yra potenciali galimybė kiekvienam, ir moterys, ne mažiau nei vyrai, turi judėti link tapsmo moterimi. „Nors kiekvienas tapsmas yra molekulinis, neišskiriant nei tapsmo moterimi, reikia pabrėžti, jog kiekvienas tapsmas prasideda ir turi praeiti tapsmo moterimi pakopą. Tai yra bet kokio tapsmo pagrindas“ (Deleuze, Guattari 2004b: 306). Tačiau tapsmo moterimi procesas turi ne imituoti molinę moters tapatybę, bet kurti „molekulinę moterį“. Paradoksalu, tačiau didžiausią kliūtį savo projekto įgyvendinimui Deleuze'as ir Guattari regi „moterų politikoje“, kuri priešinasi tam, kad „molinė moteris“ būtų ištirpdyta tapsmo procese: „Žinoma, moterims būtina vadovautis moline politika, atsižvelgiant į tai, kad joms reikia susigrąžinti savo organizmą, savo istoriją, savo subjektyvumą... Tačiau pavojinga prisirakinti prie šio subjekto, kuris funkcionuoja tik išdžiovindamas šaltinį ar sustabdydamas tėkmę“ (Deleuze, Guattari 2004b: 304). Kitaip tariant, feministinė teorija klysta atkakliai laikydamosi molinės moters tapatybės, užuot pasirinkusi „tūkstantį mažyčių lyčių“. Savo ruožtu feministės pastebi, jog tapsmo moterimi teorija numato skirtingas pasekmes abiem lytims: „Vyrams ši transformacija reiškia vyriško seksualumo destrukūravimą ar restruktūravimą, įtraukimą tų mikro-moteriškumų, poelgių, impulsų ir veiksmų, kurie buvo represuoti ar blokuoti dar jiems besivystant, tačiau ką būtent ši transformacija reiškia moterims, lieka neapibrėžta“ (Grosz 1994a: 207). Galėtume teigti, jog feministinės teorijos gana prieštarinai įvertino Deleuze'o ir

Guattari teoriją: viena vertus, tapsmo moterimi samprata atveria daug konceptualių galimybių, leidžiančių aprašyti moteriškąjį subjektyvumą pozityviais terminais; kita vertus, abejojama, ar ši teorija nėra dar viena vyriška fantazija, siekianti užgrobti specifinę moters poziciją (Žukauskaitė 2006a: 315–317).

Taigi tapsmas moterimi yra tik pirmasis molekulinis segmentas, pereinantis į tapsmą gyvūnu, tapsmą nesuvokiamu/a. Tačiau panašiai kaip tapsmas moterimi turi mažai ką bendra su realiomis moterimis, tapsmas gyvūnu turi mažai ką bendra su mūsų meile naminiams gyvūnams. Kaip teigia Deleuze'as ir Guattari, „Oidipiniai gyvūnai... skatina mus regresuoti, paskandina narcisistinėje kontempliacijoje, ir tai yra vieninteliai gyvūnai, kuriuos pajėgia suprasti psichoanalizė, linkusi už jų išvelgti tėvelį, mamytę, mažąjį broliuką (kai psichoanalizė kalba apie gyvūnus, gyvūnai išmoksta juoktis): *kiekvienas, mėgstantis kates ar šunis, yra kvailys*“ (2004b: 265). Tapsmas gyvūnu nėra metafora, jis nereiškia nei žmogaus ir gyvūno supanašėjimo, nei gyvūno pamėgdžiojimo, nei subjekto fantazijų. Veikiau tai tapsmas kažkuo trečiu, kas jau nėra nei gyvūnas, nei žmogus, ir kas susikuria ne pagal giminytės ar paveldėjimo ryšius, bet remiantis rizomine užkrato, epidemijos, katastrofos logika. Tokių „trečiųjų subjektų“ pavyzdžių Deleuze'as ir Guattari randa Franzo Kafkos *Pasakojimuose apie gyvūnus*. Knygoje *Kafka: mažosios literatūros link* Deleuze'as ir Guattari analizuoja Kafkos gyvūnus pasitelkdami mažosios literatūros terminą, kurį reikėtų interpretuoti ne tiek literatūros, kiek politikos kontekste: „Mažąją literatūrą apibrėžia trys charakteristikos: kalbos deteritorizacija, individo sąsaja su politiniu betarpiškumu, kolektyvinis pasakojimo ansambliškumas“ (Deleuze, Guattari 1986: 18). Šios trys charakteristikos įgalina Deleuze'ą ir Guattari įvairias tapsmo gyvūnu metamorfozes Kafkos pasakojimuose interpretuoti kaip *politinio veiksmo* formą (Žukauskaitė 2006b: 76–79). Tapsmas gyvūnu yra universalus deteritorizacijos judesys, apibūdinantis kiekvieno tapsmo mažuma, kiekvienos paskiros mažumos politinę situaciją. Todėl „mažąją literatūrą“ galime interpretuoti ir kaip „mažumų literatūrą“: šiuo atveju ji nurodo ir faktines Kafkos gyvenimo aplinkybes (Kafka yra Čekijos žydas, rašantis vokiečių kalba), ir daug universalesnę kiekvienos mažumos poziciją. „Kiek žmonių šiandien gyvena apsupti kalbos, kuri nėra gimtoji? (...) Būtent tai yra imigrantų, ypač jų vaikų problema, mažumų problema, mažosios literatūros problema, bet kartu ir problema mums visiems: kaip įmanoma atplėšti mažąją literatūrą nuo jos kalbos, kaip įmanoma jai pasipriešinti ir priversti eiti blaviu revoliucijos keliu? Kaip tapti nomadu, imigrantu ar čigonu savo paties kalboje?“ (Deleuze, Guattari 1986: 19).

Šį Deleuze'o ir Guattari klausimą galime interpretuoti ir taip: ką reiškia būti mažuma ne tik savo kalboje, bet ir savo sociume, savo valstybėje? „Mažumos reiškia ne tik objektyviai apibrėžiamas būklės, kalbos, etniškumo ar lytiškumo būklės, kurios sukuria savąsias getų teritorijas; kartu jos turėtų būti mąstomos kaip sėklos, tapsmo kristalai, kurie svarbūs tuo, jog sukelia nekontroliuojamus judėjimus ir deteritorizavimus, išjudinančius vidurkį ir daugumą“ (Deleuze, Guattari 2004b: 117). Kadangi „mažosios literatūros“ terminas reiškia būtent politinį veiksma, Nicholas Thoburnas siūlo įvesti „mažosios politikos“ sąvoką, žyminčią politinę egzistenciją tų, kurie laikomi deviantiškais, neatitinkančiais standartinės, molinės tapatybės. Svarbiausioji „didžiosios politikos“ prielaida yra tapatybė; „mažoji politika“, priešingai, pasitelkusi inovacijų, eksperimentavimo ir komplikavimo procesus, ieško egzistencijos formų tiems, kurie stokoja tapatybės ir yra išstumti iš socialinės erdvės (Thoburn 2006: 6–10). Kitaip tariant, tapsmas mažuma nėra tik poetiškas savęs marginalizavimas, atspindintis 68-ųjų ideologiją, bet politinis veiksmas, kurio tikslas – sukurti tai, ką Deleuze'as ir Guattari vadina autonomija. „Revoliucijos daromos ne vartojant mažumų kalbą kaip dialektą, ne užsidarant

regione ar gete, bet, – pasitelkus daug mažumos elementų, kurie sumaišomi ir jungiami, – išrandant specifinį, nenumatomą autonomišką tapsmą“ (Deleuze, Guattari 2004b: 118). Kitaip tariant, „kūno be organų“ ir tapsmo teorija leidžia išplėsti kūno sampratą iš psichoanalitinio konteksto ir pervesti ją į daug platesnį politinės teorijos registrą.

Gauta 2007 11 15

Priimta 2007 12 20

Literatūra

1. Deleuze, G. 1995. *Negotiations. 1972–1990*. New York: Columbia University Press.
2. Deleuze, G.; Guattari, F. 1986. *Kafka: Toward a Minor Literature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
3. Deleuze, G.; Guattari F. 2004a. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. London, New York: Continuum.
4. Deleuze, G.; Guattari, F. 2004b. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London, New York: Continuum.
5. Deleuze, G.; Parnet, C. 2006. *Dialogues II*. London, New York: Continuum.
6. Grosz, E. 1994a. “A Thousand Tiny Sexes: Feminism and Rhizomatics”, in *Gilles Deleuze and the Theatre of Philosophy*, ed. C. V. Boundas and D. Olkowski. New York, London: Routledge.
7. Grosz, E. 1994b. *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
8. Patton, P. 2000. *Deleuze and the Political*. London, New York: Routledge.
9. Thoburn, N. 2006. *Deleuze, Marx and Politics*. London and New York: Routledge.
10. Žukauskaitė, A. 2006a. “Deleuze'as ir postfeminizmas”, *Baltos lankos* 21/22: 306–321.
11. Žukauskaitė, A. 2006b. „Metamorfozės: filosofija ir gyvūniškumas“, *Athena: filosofijos studijos* 1: 71–81.

AUDRONĖ ŽUKAUSKAITĖ

Gilles Deleuze and Felix Guattari's concept of the body

Summary

The article deals with the concept of the body as described by Gilles Deleuze and Felix Guattari. The main conceptual problem here is that Deleuze and Guattari withdraw from the psychoanalytical notion of the body which interprets it in terms of missing or lost identity and inscribe the body into the flow of economic, technological and political processes. For this reason, Deleuze and Guattari introduce such concepts as desire, machine, production, assemblage, multiplicity, the body without organs, becoming. These concepts enable to interpret the concept of the body not in terms of identity (of organism, signification and subjectification), but in terms of the body without organs (functioning as disarticulation, experimentation, desubjectification). The body without organs functions as a platform for different molecular becomings which traverse molar identities and stratified territories. The article also discusses what political implications follow from this concept of becoming and what questions it raises for postfeminism, multiculturalism and political theory in general.

Key words: desire, machine, production, assemblage, multiplicity, the body without organs, becoming